

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Національного університету

«Одеська юридична академія»

професор Загородній В.С.

Висновок

Національного університету «Одеська юридична академія» щодо дисертації Мусиченко Ольги Михайлівни на тему «Зрозумілість кримінального закону», поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», затвердженої Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» від 04 листопада 2016 року, протокол № 4.

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового міжкафедрального семінару кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» та кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» від 5 жовтня 2020 року.

Присутні: д.ю.н., професор Стрельцов Є.Л., д.ю.н., професор Козаченко О.В., д.ю.н., професор Туляков В.О., д.ю.н., доцент Полянський Є.Ю., д.ю.н., доцент Сотула О.С., д.ю.н., доцент Підгородинський В.М., к.ю.н. професор Мирошніченко Н.А., к.ю.н., доцент Колодін Д.О., к.ю.н., доцент Балабанова Д.О., к.ю.н., доцент Горбачова І.М., к.ю.н., доцент Дмитрук М.М., к.ю.н., доцент Гуртовенко О.Л., к.ю.н., доцент Коломієць Ю.С., к.ю.н., доцент Хільченко А.С., к.ю.н., доцент Хімченко С.А., к.ю.н., доцент Чугуніков І.І., к.ю.н., доцент Шостак (Поліщук) О.М., к.ю.н. Абакіна-Пілявська Л.М., к.ю.н. Бабиніна К.С., к.ю.н. Берш А.Я., к.ю.н. Василяка О.К., к.ю.н. Кузембаєв О.С., к.ю.н. Кузьмін Е.Е., к.ю.н. Ободовський О.В., к.ю.н. Маломуж А.І., к.ю.н. Оцяця А.С., к.ю.н. Степаненко О.В., к.ю.н. Тімофєєва Л.Ю., к.ю.н. Тавлуй О.В., к.ю.н. Чорнозуб Л.В., ст. викл. Іскендеров Ф.Ш., асистент Бойченко В.П., асистент Данильченко І.Р., асистент Кедик В.П., асп. Мусиченко О.М.

З присутніх 6 докторів юридичних наук та 24 кандидатів юридичних наук – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Обговорення дисертаційного дослідження Мусиченко О.М. на тему «Зрозумілість кримінального закону», поданого на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» щодо його

рекомендації для попереднього розгляду та захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

Слухали:

Доповідь Мусиченко О.М. про результати виконаного дослідження, яка у своєму виступі ознайомила присутніх із структурою дисертації, обґрунтувала актуальність обраної теми дослідження, сформулювала його мету та завдання, охарактеризувала основні положення, що відображають наукову новизну дослідження, висвітлила наукову та практичну значущість одержаних результатів. Здобувачка зазначила, що підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення й висновки було оприлюднено у 2 колективних монографіях, на науково-практичних конференціях, основні результати дисертаційного дослідження викладено у 4 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та статті, опублікованій за кордоном.

Обґрунтовуючи вибір теми дослідження, здобувачка вказала на те, що зрозумілість кримінального закону виступає гарантією правозаконності та є похідною від таких загальних засад права як юридична визначеність та рівність всіх перед законом, вказала на значення всіх якісних властивостей кримінального закону та зрозумілості зокрема для його ефективного впливу на суспільні відносини та виконання завдань запобігання кримінальним правопорушенням.

За підсумками свого дисертаційного дослідження, здобувачкою сформульовано низку висновків теоретичного та практичного характеру. Зокрема, вона запропонувала власне визначення зрозумілості кримінального закону як його якісної властивості, що полягає у максимальній наближеності закладеного законодавцем змісту тексту кримінального закону, оформленого за допомогою відповідних засобів юридичної техніки, до внутрішнього інтерпретаційного тексту суб'єктів кримінально-правових відносин, а також тих суб'єктів, які є їх потенційними учасниками; виокремила принципи зовнішньої законодавчої техніки кримінального закону – основоположні засади, що визначають вимоги, правила, прийоми зовнішнього оформлення законодавчої волі, дотримання яких визначає якість кримінального закону, і зокрема його зрозумілість, до них належать засади адекватного вираження правового матеріалу в кримінальному законі, економного використання мовних конструкцій кримінального закону, доступність кримінально-правової норми.

Здобувачка сформулювала правила добору лексики для кримінального закону, спрямовані на покращення його зрозумілості:

І. Для загальноновживаних слів: 1) використовувати їх в прямому значенні, прийнятому в сучасній українській літературній мові; 2) із синонімічного ряду обирати слово, яке є найбільш уживаним для носіїв мови, є традиційним, відомим, стрижневим у синонімічному ряді; 3) не можна використовувати синоніми на позначення аналогічного поняття, явища, які мають різні відтінки значення, так звані ідеографічні синоніми; 4) уникати не

властивих сучасній українській літературній мові слів, сполучень, утворених шляхом калькування російських відповідників; 5) якщо загальновживане слово набуває значення юридичного кримінально-правового терміна, його слід роз'яснити в самому законі.

II. Для юридичних термінів: 1) забезпечити виконання вимог щодо точності, стислості, єдності термінології, які впливають із сформульованих принципів зовнішньої законодавчої техніки кримінального закону; 2) при конструюванні складних термінологічних сполук уникати невинновданого тавтології, «зайвих» слів; 3) не вживати в кримінальному законі терміни-омоніми – ті, що позначають одним словом (словосполученням) декілька різних понять; 4) уніфікувати термінологію як тексту кримінального закону, так і нормативних джерел інших галузей права.

III. Для спеціалізованих неправових термінів: 1) використовувати спеціалізований термін у кримінальному законі в тому ж значенні і в тій граматичній конструкції, що й у сфері спеціальних знань, з якої він запозичений; 2) не допускати зміни або спрощення термінологічної сполуки, особливо якщо така спрощена лексема має власне значення у загальному вжитку; 3) спеціалізований термін пояснювати у кримінальному законі лише у випадку, коли він має відмінне значення від того, за яким закріплене його значення у вузькоспеціалізованій сфері, і якщо складом кримінального правопорушення передбачено загальний суб'єкт; 4) якщо законодавець роз'яснює значення спеціалізованого терміна, в якому він вживається в конкретних статтях, в інших випадках його слід використовувати лише в усталеному значенні, не звужуючи і не поширюючи змісту терміна.

Здобувачка зазначила, що в процесі проведеного дослідження нею було виявлено низку проблем, пов'язаних з неправильним вживанням в діючому кримінальному законі граматичної категорії числа, а також з недоліками словотворення віддієслівних іменників, що дало змогу сформулювати перелік правил, здатних забезпечити високий рівень зрозумілості окремих положень кримінального закону.

Зважаючи на виявлені недоліки словотворення, які впливають на зрозумілість кримінально-правових положень, запропонувала в процесі поточного законотворення замінити певні лексеми, зокрема в статтях 164, 165, 288, 302, 317, 222 КК України словоформу «утримання» – на ту, яка точно передає і не спотворює значення даного слова, а саме «утримування»; в ст. 120 КК України слово «схиляння» на «схилення»; в ст. 179 КК України слово «утримування» на «утримання»; в ст. 258-1 КК України «втягнення» замінити на «втягування» (остатнє відповідатиме міжнародним зобов'язанням України).

Обґрунтувала необхідність при розробці нового КК України відмовитися від використаної в чинному кодексі метонімії шляхом формулювання статей Особливої частини КК України через іншу граматичну конструкцію – «Особа, яка...», що дасть змогу уникнути проблеми використання віддієслівних іменників, які не завжди точно передають завершеність чи незавершеність кримінально протиправного діяння, та буде

враховувати особливості сучасної української мови, а також відновить національну традицію формулювання кримінально-правових норм шляхом акцентування уваги на особі, а не на його діянні.

Запропонувала ряд синтаксичних правил, спрямованих на покращення зрозумілості кримінального закону: 1) при побудові речень не порушувати традиційний порядок слів, зокрема, підмет розміщувати перед присудком, узгоджене означення перед означальним словом, прямий додаток – після залежного слова, крім випадків, коли нетрадиційний порядок розміщення сприяє розстановці логічних наголосів; 2) у статтях, які містять у різних частинах як імперативний, так і диспозитивний припис, розташовувати присудок перед підметом в імперативному приписі; 3) речення, в якому наявні два або більше дієприкметникові звороти, слід будувати однотипно, розташовуючи дієприкметникові звороти після означуваних слів; 4) поширені обставини, утворені сполученням прийменників «через», «у разі», «незалежно від», «відповідно до», «всупереч» з іменниками та іншими частинами мови, на письмі слід виділяти комами, надаючи їм відокремленості; 5) підрядні частини складнопідрядного речення мають бути максимально наближеними до слова, від якого залежать.

Здобувачка аргументувала необхідність позначення частини статті КК України цифровим індексом, навіть якщо вона в статті єдина; обґрунтувала значення логіки розміщення кримінально-правових приписів в межах однієї статті КК України; акцентувала увагу на проблемі віддаленості приміток від статей, для яких надається роз'яснення в даному структурному елементі кримінального закону. Визначила загальні вимоги щодо текстового оформлення кваліфікованих/особливо кваліфікованих складів кримінального правопорушення: однотипність викладу кваліфікуючих ознак; однаковість використання мовних конструкцій; змістовна наповнюваність, яка виключає дублювання кваліфікуючих ознак. Сформулювала правила, спрямовані на логічну послідовність та стандартизованість мовного оформлення кваліфікуючих/особливо кваліфікуючих ознак.

Після закінчення доповіді Мусиченко О.М. присутніми були поставлені **наступні запитання:**

Завідувач кафедри кримінального права, д.ю.н., професор Є.Л.Стрельцов:

В кримінально-правовій доктрині сталим та науково доведеним є погляд на таку властивість кримінального закону як юридична визначеність. Виникає питання, чи не дублює запропонована дисертанткою така якісна властивість кримінального закону як зрозумілість доктринальній вимозі щодо забезпечення правової визначеності закріплених в кримінальному законі правових встановлень?

О.М. Мусиченко відповіла:

Як на міжнародному, так і на національному рівні зрозумілість, точність правових норм розглядається в контексті складових правової визначеності як елемента принципу верховенства права. Імплементоване в конкретне

законодавство, даний принцип набуває притаманну законові властивість. Правова визначеність як властивість кримінального закону розкривається через такі концепції, як: по-перше, непорушність і нескасовуваність набутих законних прав; по-друге, незворотність закону й неможливість застосування закону до особи, яка не могла знати про його існування; по-третє, законні очікування, тобто право особи у своїх діях розраховувати на сталість існуючого законодавства. Тобто, зрозумілість кримінального закону є дещо вужчим поняттям, аніж правова визначеність, стосується не всіх аспектів правової визначеності.

К.ю.н., доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін МП НУ «ОЮА» О.К. Василяка:

Яким чином «зрозумілість» співвідноситься з поняттями «доступність», «простота», «дохідливість», «ясність»?

О.М. Мусиченко відповіла:

В контексті нашого дослідження дані поняття не є синонімічними, хоча як вимоги до мови закону загалом і мови кримінального закону зокрема в літературі їх іноді використовують як синонімічні. Зрозумілість – це якісна властивість, а термін використовується як похідний від слова «розуміти» – сприйняти розумом, витлумачити певним чином. Дана властивість досягається як шляхом дотримання вимог ясності, простоти, дохідливості, доступності до мовного оформлення кримінально-правових приписів, так і вимог точності, чіткості, стислості. Тому за обсягом «зрозумілість» більш широке поняття, ніж інші.

Зазначу, що й в міжнародній практиці не склалося єдиного термінологічного поля. Так, на позначення вимог до закону в рішеннях ЄСПЛ використовуються різні терміни: clarity – чіткість, precise – точний, accessibility – доступність. Використання термінів intelligible (зрозумілий) і clear (чіткий), які пояснюють термін accessibility (доступність закону) зустрічається у Доповіді Венеціанської комісії, метою якої був виклад загальновизнаного чіткого розуміння поняття «верховенство права», завдяки чому міжнародні організації, а також національні та міжнародні суди могли б тлумачити і застосовувати цю фундаментальну цінність. Саме термін intelligibility ліг в основу теми дослідження, і його можна було б використовувати в рішеннях ЄСПЛ.

К.ю.н., доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Л.В. Чорнозуб:

В чому проявляється практичне значення виокремлених принципів зовнішньої законодавчої техніки кримінального закону?

О.М. Мусиченко відповіла:

Оскільки до тексту кримінального закону висуваються різні вимоги як в цілому, так і до термінології зокрема, і вони характеризуються неузгодженістю, тавтологією смислів, пояснюються одна через іншу, виділення принципів зовнішньої законодавчої техніки кримінального закону

дозволяє їх об'єднати в окремі групи, вони стосуються мовного та структурного оформлення тексту. Так, принцип адекватного вираження кримінально-правової норми зумовлює дотримання вимог чіткості, точності, недвозначності; принцип економного використання мовних конструкцій об'єднує вимоги лаконічності, стислості, компактності викладу; принцип доступності визначає простоту, легкість сприймання кримінально-правового припису. Притому вказані принципи – основоположні засади, які знаходяться у взаємозв'язку, пріоритетність кожного не можна визначати, оскільки дотримання всіх сприяє зрозумілості кримінального закону.

К.ю.н., професор кафедри кримінального права Н.А.Мирошниченко:

Яка думка здобувачки стосовно наявності в проєкті нового КК України термінологічного розділу? Яка позиція авторки щодо банкетних диспозицій в кримінальному законі?

О.М. Мусиченко відповіла:

Переконана, що термінологічний розділ має бути в новому КК України, де слід визначити, по-перше, наскрізні поняття, що дасть змогу відмовитися від багатьох приміток, по-друге, в термінологічному розділі мають бути роз'яснені спеціалізовані неправові терміни, якщо вони вживаються в іншому значенні, аніж прийнято в тій чи іншій сфері. Разом з тим такий розділ не має бути переобтяжений термінами – як от «вагітна жінка», «суд», «потерпілий», якщо їх значення загальновідоме або таке ж, як і в інших НПА (дані приклади – з тексту проєкту КК від 15.09.2020).

Банкетних диспозицій не уникнути, оскільки КК України охороняє досить складні відносини. Тому треба дбати і про зрозумілість інших нормативно-правових актів, і про уніфікацію термінології.

К.ю.н., доцент Коломієць Ю.С.:

Чи досліджувалися в дисертації питання адаптації кримінального закону до міжнародних актів, і чи впливає це на якість КК України?

О.М. Мусиченко відповіла:

Так, в роботі звернула увагу на деякі неврахування законодавцем можливостей мови при виконанні Україною міжнародних зобов'язань відповідно до ратифікованих конвенцій. Наприклад, КК України був доповнений ст. 258-1 у зв'язку з прийняттям Україною міжнародних зобов'язань після ратифікації 2006 року Протоколу, що доповнює Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом та ратифікації 2006 року Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, в яких йде мова про «підбурювання», «залучення», «спонукання» іншої особи до вчинення чи участі у вчиненні терористичного злочину, «публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину» незалежно від того, є чи не є поведінка підбурювання безпосередньою підтримкою терористичних злочинів, тобто такі дії, котрі не передбачають вчинення особами, на яких вчиняється такий вплив, конкретних дій, пов'язаних з тероризмом. Однак, у статті 258-1 КК України законодавець вживає віддієслівний іменник «втягнення», що означає

завершеність дії, тобто зміст диспозиції дещо спотворений, не відповідає смислу, закладеному в конвенціях, і в результаті – незрозумілість норми, різне тлумачення, тому для усунення цього слід використати в ст. 258-1 словоформу «втягування».

Тому, при адаптації національного кримінального законодавства до міжнародного необхідно враховувати національну традицію законотворення, а не сліпо копіювати правові встановлення, і слід враховувати можливості української мови для адекватного відображення норм відповідно до міжнародних зобов'язань, щоб якість кримінального закону не страждала.

Після відповідей О.М. Мусиченко на запитання було озвучено висновок наукового керівника – **доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» – Козаченка Олександра Васильовича**, який розповів присутнім про хід дослідження, проведеного здобувачем під його керівництвом.

Він підкреслив актуальність теми дисертації Мусиченко О.М., яка спрямована на вирішення актуальної проблеми визначення критеріїв зрозумілості кримінального закону та формування напрямів забезпечення зрозумілості джерела кримінального права шляхом використання належних мовних лексем та застосування сучасної архітекτονіки закону, і результати цього дослідження отримали широке теоретичне та прикладне застосування у навчальному процесі, у науково-дослідній сфері, в правозастосовній та нормотворчій діяльності.

Дисертація має наукову новизну, оскільки у ній наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що виявляється у комплексному дослідженні зрозумілості як якісної властивості кримінального закону.

Основні результати дисертаційного дослідження О.М. Мусиченко пройшли належну апробацію шляхом публікації її положень у колективних монографіях, фахових виданнях, зарубіжному виданні та виступів, обговорень на наукових та науково-практичних конференціях.

Науковий керівник охарактеризував О.М. Мусиченко, як наполегливого, активного дослідника, який вміло використовує у наукових пошуках отриманий багаж теоретичних знань та життєвий досвід, що дозволяє їй виявляти глибинні й принципово важливі проблеми у досліджуваній сфері.

О.М. Мусиченко за період навчання в аспірантурі в повному обсязі виконала усі компоненти індивідуального навчального плану та індивідуального плану наукової роботи, що забезпечило формування високого рівня наукової кваліфікації здобувача у зв'язку з набуттям нею теоретичних знань, умінь, навичок та відповідних компетентностей.

У висновку зазначив, що дисертація є завершеною, творчою, самостійною працею, яка відповідає вимогам Положення про присудження

наукових ступенів і звань та Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, і може бути рекомендована до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

Після цього слово було надано рецензентам наукової роботи.

Рецензент – доктор юридичних наук, **професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» О.С. Сотула** вказав на актуальність дослідження що обумовлюються, насамперед, тим, що в даний час все більшої актуальності набуває вивчення можливостей створення адаптованих або спрощених текстів законів, так як неспеціалістам важливо знати і розуміти, про що йдеться в тих чи інших законодавчих актах. Адже, законотворці також повинні бути зацікавлені в написанні простих і зрозумілих законів.

Згідно з однією з точок зору на мову права, текст закону повинен видаватися на літературній мові і бути зрозумілий всім носіям мови. Інша ж позиція полягає в тому, що не тільки написання, а й тлумачення законів – справа фахівців з відповідною освітою. Який би точки зору не дотримувалися фахівці, всі вони сходяться на думці, що мова права специфічний і потребує поліпшення. Однак конкретні способи поліпшення мови законів в роботах дослідників не вказуються.

Тема зрозумілої мови вже давно розвивається в ряді країн. Більшість офіційних документів перевантажені різними канцеляризмами, складними синтаксичними конструкціями, спеціальними термінами і повторами. У Великій Британії існує рух за просту англійську, навіть з'явилася спеціальна організація під назвою «Plain English Campaign». В США у 2010 році вимоги до зрозумілості офіційних текстів були закріплені на федеральному законодавчому рівні Актом про просте написання, що поклав початок реформі офіційного стилю. Аналогічна реформа пройшла в Австралії. В Україні поки що немає руху як такого, хоча проблеми з розумінням офіційних документів в зв'язку з їх стилістичної специфікою незмінно виникають.

Рецензент підкреслив, що висвітлені дисертанткою питання відзначаються науковим підходом до їх розгляду, методологічною основою дослідження є теорія наукового пізнання суспільно-правових явищ, наукові принципи й концептуальні положення, розроблені в кримінально-правовій і кримінологічній галузях, а також спеціальні методи їх вивчення: системно-структурний, логіко-юридичний, логіко-семантичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, соціологічний тощо. Необхідність такого підходу до проведення цього наукового дослідження достатньо обґрунтована. Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети і завдань і завдань, об'єкту і предмету дослідження.

О. М. Мусиченко було досліджено текст кримінального закону на лексичному, граматичному, структурному рівнях і на основі виявлених недоліків, які впливають на зрозумілість кримінального закону, сформульовано пропозиції щодо покращення його якості.

Особливу увагу привертає до себе дослідження О. М. Мусиченко різних точок зору до категорії зрозумілості в теорії права, що дозволило їй виокремити три групи основних напрямків до досліджуваного поняття.

Важливим аспектом роботи О. М. Мусиченко став аналіз міжнародних нормативних актів, міжнародної та національної судової практики дозволив констатувати, що зрозумілість судами розглядається в контексті «передбачуваності наслідків» вчиненого особою діяння, під якою розуміють як визначеність в законі ознак діяння, так і належну якість закону. В судовій практиці вказується на необхідність дотримання державами таких вимог до кримінального закону як доступність, чіткість, ясність, точність з тим, щоб кожен міг зрозуміти, яка дія або бездіяльність тягне за собою кримінальну відповідальність та інші кримінально-правові наслідки, однак як КСУ, так і ЄПСПЛ визнає існування незрозумілих, нечітких положень в кримінальному законі, останній водночас залишає право за національними судовими органами тлумачити їх.

Видається цінним для теорії та практики кримінального права проведений авторкою аналіз розміщення і тестового наповнення кваліфікованих/особливо кваліфікованих складів кримінальних правопорушень, який дозволив О. М. Мусиченко виявити проблеми, пов'язані з неправильним розумінням, що виникають при практичному застосуванні кримінального закону, виокремити загальні вимоги щодо їх текстового оформлення: однотипність викладу кваліфікуючих ознак, однаковість використання мовних конструкцій, змістовна наповнюваність, яка виключає дублювання кваліфікуючих ознак, а також сформулювати правила, спрямовані на логічну послідовність та стандартизованість мовного оформлення кваліфікуючих/особливо кваліфікуючих ознак.

Практичним результатом представленого дослідження стало виявлення окремих недоліків під час аналізу тексту кримінального закону на лексичному, граматичному та структурному рівнях дозволило запропонувати низку змін до чинного КК України, які відображені в дисертації.

Сформульовані в дисертації та авторефераті висновки і пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження питань, пов'язаних із проблемами забезпечення зрозумілості кримінального закону, юридичної техніки; нормотворчій діяльності – для уточнення та вдосконалення окремих норм кримінального закону; правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики реалізації кримінально-правових норм; освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення занять із дисциплін: «Кримінальне право України», «Вчення про кримінально-правові заходи впливу», «Теоретичні та практичні проблеми кваліфікації злочинів», «Проблеми сучасного кримінального права», «Кваліфікація корупційних злочинів», «Кваліфікація злочинів у сфері економіки».

За результатами дослідження дисертантом одноосібно опубліковано 31 наукова праця, із яких: 2 опубліковані в колективних монографіях, 4 – у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН

України, 1 – у зарубіжному періодичному виданні та 24 тез доповідей – у збірниках матеріалів конференцій.

В той же час дослідження цієї складної науково-практичної теми, її змістовна дискусійність, залишають спірними окремі висновки та пропозиції, які потребують додаткової аргументації і їх потрібно розглянути при захисті дисертації, деякі з зауважень мають більш рекомендаційний характер:

По-перше, О. М. Мусиченко вказує на проблеми, пов'язані з неправильним вживанням граматичної категорії числа, а також з недоліками словотворення віддієслівних іменників, що дає, на її думку, змогу сформулювати певні правила, зокрема, для уникнення прийому синекдохи – вживання множини для позначення однини і навпаки – використовувати або прийом виділення закінчень (типу «загибель людини(ей)»), або здійснити це шляхом конструкції (типу «загибель людини чи інші тяжкі наслідки») у подібних випадках. Однак, у запропонованих змінах до ряду статей Особливої частини КК України (наприклад, с. 2 ст. 327), зазначає: «Ті самі дії, якщо вони спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки». Тобто проблема залишається. На думку рецензента, доцільнішим було таке: «Ті самі дії, якщо спричинили загибель хоча б однієї людини чи інші тяжкі наслідки».

По-друге, авторка у запропонованій дефініції зрозумілості кримінального закону вказує таке: «до внутрішнього інтерпретаційного тексту суб'єктів кримінально-правових відносин». Дане формулювання потребує додаткового роз'яснення, бо є не зрозумілим як окремо, так і в контексті. Так само із змісту роботи не зовсім зрозумілим є використання словосполучення «принцип адекватності» щодо кримінального закону.

По-третє, О. М. Мусиченко зазначає, що компаративістський аналіз мови та структури кримінальних кодексів зарубіжних країн дозволили визначити позитивні моменти, які впливають на зрозумілість кримінального закону, зокрема, наявність особливих структурних елементів, відсутніх в КК України, зокрема, термінологічного розділу (Білорусь, Польща, Молдова). Однак, авторка нічого подібного не пропонує у КК України, при цьому, акцентує увагу на проблемі віддаленості приміток від статей, для яких надається роз'яснення в даному структурному елементі кримінального закону. Так, яку позицію підтримує дисертантка – чи треба у КК України термінологічний розділ чи ні?

По-четверте, спірною видається позиція авторки щодо необхідності позначення частини статті КК України цифровим індексом, навіть якщо вона в статті єдина. Така додаткова нумерація видається зайвою.

По-п'яте, хотілося б почути позицію О. М. Мусиченко щодо введення у обіг української мови так званих фемінізмів, і чи повинно це знайти своє відображення у вітчизняному кримінальному законі.

Однак, вказані зауваження носять дискусійний і більш рекомендаційний характер і не знижують в цілому позитивної оцінки дисертаційної роботи.

В цілому науковий рівень рецензованої роботи дозволяє зробити позитивну оцінку її змісту, визначити її завершеною науковою роботою, яка

виконана на актуальну тему, відмічається новизною, написана на достатньо обґрунтованому матеріалі, має теоретичне та практичне значення. Висновки і рекомендації автора можуть бути використані при подальшій розробці проблеми, основні положення дисертації пройшли необхідну апробацію, відбиті в публікаціях і авторефераті дисертації.

Актуальність проблематики, глибина аналізу, чіткість висновків, методологічна цілісність, високий теоретичний рівень, внутрішня логічність та практична спрямованість дисертаційного дослідження забезпечують його наукову цінність. Дисертація оформлена згідно до вимог, з дотриманням порядку подання текстового матеріалу. Обсяг основного тексту матеріалу відповідає нормативам. Мова роботи чітка та ясна. Наукові положення та висновки і тексти дисертації цілісні, завершені, логічно послідовно надані та аргументовано викладені. Дисертант має необхідну кількість публікацій у фахових виданнях.

Загальний висновок: дисертаційне дослідження Мушченко Ольги Михайлівни «Зрозумілість кримінального закону», що подана до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» є завершеною науковою працею, яка виконана на належному рівні, містить вирішення важливої наукової проблеми та відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», та рекомендується до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент - кандидат юридичних наук, доцент Д.О. Колодін підтримав актуальність даної роботи, підкреслив, що проблеми забезпечення належної якості кримінального закону на сьогодні є вкрай актуальними, зважаючи як на постійні зміни, що вносяться до чинного Кримінального кодексу України, так і на розробку проєкту нового Кримінального кодексу відповідно до реформи, що наразі проходить у сфері кримінальної юстиції. Рецензована робота спрямована на комплексне дослідження зрозумілості, однієї з якісних властивостей кримінального закону, та засобів її забезпечення. Зазначив, що актуальність теми дисертаційного дослідження визначається не лише її значенням для вдосконалення теорії кримінального права, але й очевидною можливістю збагачення юридичної практики законотворення та створення умов для правильного застосування положень кримінального закону.

Вказав, що авторка належним чином обґрунтувала вибір теми дослідження, його об'єкт, предмет, мету та завдання, нею використано сучасні методи обробки та аналізу наукової інформації. Обґрунтованість і достовірність отриманих дисертанткою наукових результатів не викликають сумнівів. Теоретико-методологічний інструментарій дисертації зумовлений метою дослідження та особливостями досліджуваної теми.

Доволі переконливою є емпірична основа роботи, яку становлять результати вивчення судових рішень з Єдиного державного реєстру судових рішень, матеріалів кримінальних проваджень, розгляди судової практики

Верховного Суду, рішення Європейського суду з прав людини, результати анкетування стосовно зрозумілості кримінального закону.

Авторка виявила уміння чітко висловлювати свою думку, робити логічні висновки, обґрунтовувати свою позицію, що допомогло їй вирішити поставлені завдання, які відповідають меті дослідження – комплексний аналіз зрозумілості як якісної властивості кримінального закону та засобів її забезпечення.

Положення дисертаційної роботи О.М. Мусиченко свідчать про те, що поставлені завдання вирішені авторкою на належному науково-теоретичному рівні, а одержані у дослідженні результати характеризуються високим ступенем вірогідності та наукової обґрунтованості.

Дисертаційне дослідження цілком відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права НУ «ОЮА» «Стратегія оптимізації правового впливу: юридичний та культурний вимір» на 2016–2020 роки як складової плану НУ «ОЮА» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір».

Широкий перелік найменувань у списку літератури, що включає роботи з кримінального права, кримінології, теорії держави та права, мовознавства, психології, а також історичні джерела та нормативно-правові акти свідчить про всебічність і комплексний характер проведеного дослідження.

Використана авторкою структурна побудова дисертації видається достатньо обґрунтованою і логічною: робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Така побудова повністю відповідає завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми та вирішити завдання, поставлені дисертанткою при написанні роботи.

Перший розділ роботи присвячено теоретичним та історичним засадам досліджуваної теми. Так, здобувачка з'ясовуючи стан наукової розробки проблеми зрозумілості кримінального закону в доктрині, звертає увагу на значення праць філософів, правників, теоретиків кримінального права. Послідовно аналізує нормативні акти, які містили кримінально-правові норми і діяли на території сучасної України, що дало змогу простежити розвиток юридичної техніки кримінального закону і виявити засоби й способи, які використовувалися при побудові кримінально-правових приписів і допомагали досягти зрозумілості закону для населення.

У другому розділі дисертантка досліджує вплив зрозумілості кримінального закону на його ефективність, доводячи при цьому, що однією з найперших умов ефективності правової норми є її якість, при цьому зрозумілість відносить до якісних спеціально-юридичних властивостей кримінального закону. На основі аналізу різних підходів до суті зрозумілості, які існують у філософії, теорії кримінального права, юридичній техніці, а також відображення елементів зрозумілості в міжнародних актах, національній та міжнародній судовій практиці, здобувачці вдалося

сформулювати та науково обґрунтувати власне визначення зрозумілості кримінального закону.

Третій розділ рецензованої роботи має практичне спрямування. Так, на основі виділених різнорівневих мовних засобів, дисертантка досліджує їх у чинному КК України, одночасно звертаючи увагу на недоліки формулювання окремих норм та пропонує зміни, спрямовані на зрозуміліший їх виклад. Разом з тим вона формулює загальні правила щодо добору лексики, врахування граматичних особливостей мови, які спрямовані на забезпечення зрозумілості кримінального закону і які слід враховувати під час проектування нового КК України. Окрему увагу приділяє дослідженню структури кримінального закону як одного із засобів забезпечення його зрозумілості. Доречним є звернення до аналізу окремих КК інших країн для запозичення позитивного досвіду та додаткового обґрунтування викладених пропозицій.

Сформульовані дисертанткою правила, які можна було б враховувати при проектуванні нового кримінального закону для покращення його зрозумілості, а також зміни до чинного КК України вбачаються слушними та обґрунтованими.

Загальні висновки свідчать про досягнення поставлених в роботі завдань і є логічними та переконливими.

Загалом рецензованій роботі притаманний високий ступінь аргументованості та новизни наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих авторкою. Дисертація пройшла належну апробацію шляхом публікації її основних положень у 2 колективних монографіях, 4 фахових виданнях, 1 – в зарубіжному, також результати дослідження висвітлювалися на 24 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Дисертація є завершеною працею, оформленою відповідно до встановлених вимог. Результати проведених авторкою досліджень та отримані нею нові науково-обґрунтовані результати у сукупності розв'язують конкретні наукові завдання, що мають істотне значення для розвитку науки кримінального права України.

Однак, попри загальне позитивне враження від даної дисертаційної роботи, у ній є деякі недоліки та дискусійні аспекти, які потребують додаткової аргументації під час захисту:

1. Дисертанткою проводиться досить чіткий розподіл різноманітних властивостей кримінального закону на фундаментальні та прикладні, притому зрозумілість відносить до техніко-юридичних (прикладних), одночасно наголошуючи на тому, що вона (зрозумілість) є похідною від фундаментальної – правової визначеності закону. Така позиція потребує додаткового обґрунтування, оскільки видається не достатньо зрозумілим, яке місце в системі властивостей кримінального закону займає досліджувана в дисертації властивість.

2. В роботі здобувачкою запропонована власна дефініція зрозумілості кримінального закону, водночас було б доречним з огляду на запропоноване визначення чітко виокремити сутнісні властивості та змістовні ознаки

даного поняття.

Зазначені зауваження носять уточнюючий характер і не знижують загалом високої оцінки дисертації, що у свою чергу дозволяє зробити висновок про відповідність роботи всім вимогам, які висуваються до наукових праць такого рівня.

Викладене дає підстави для висновку, що дисертація О.М. Мусиченко виконана на належному науковому рівні, за обсягом і змістом, застосованими методиками досліджень і комплексним вирішенням поставлених завдань, обґрунтованістю висновків та науковою і практичною значимістю відповідає сучасним вимогам до написання дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії і може бути подана до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

Доктор юридичних наук, професор Є.Л. Стрельцов у своєму виступі зазначив, що тема виконаної О.М. Мусиченко дисертації безпосередньо стосується нагальних потреб реформування сучасного кримінального законодавства, висновки та пропозиції мають важливе теоретичне й практичне значення.

Професор Є.Л. Стрельцов відзначив, що визначені здобувачкою об'єкт, предмет, цілі та задачі дослідження, а також запропоновані висновки й пропозиції добре синхронізовані й узгоджені між собою, що вказує на завершеність роботи. Дисертанткою вміло використано широкий спектр методів наукового пошуку: як загальнонаукових так і спеціально-наукових методів пізнання (зокрема, історичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, семантичний, логіко-юридичний, конкретно-соціологічний).

Відзначив, що дисертація містить достатню кількість положень, які характеризуються науковою новизною й заслуговують на підтримку. Зокрема, позитивно слід оцінити визначення власної дефініції кримінального закону, виокремлення принципів оформлення кримінального закону, які визначають його зрозумілість. Обґрунтованими є як пропозиції до чинного КК України, спрямовані на поліпшення зрозумілості як якісної ознаки кримінального закону, так і правила щодо лексики, граматики, структури, які можна використати при розробці проекту нового КК України.

Стиль викладу матеріалу в дисертації є досить вдалим, науково-теоретичні судження і аргументи підтверджуються і обґрунтовуються аналізом практики, що в цілому справляє враження взаємообумовленого, переконливого і логічного дослідження.

Зауваження, викладені рецензентами мають здебільшого дискусійний характер і в цілому не знижують позитивної оцінки здійсненого дисертанткою дослідження.

Є.Л. Стрельцов позитивно оцінив науково-теоретичну і практичну значущість дисертації Мусиченко О.М., її наукову новизну та можливість використання пропозицій та рекомендацій для вдосконалення чинного кримінального законодавства та практики його застосування, а також

розроблення нового. Дисертація є завершеним самостійним дослідженням, що містить наукові положення та науково обґрунтовані результати у галузі науки кримінального права, яке відповідає вимогам пп. 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167, а тому може бути рекомендована до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді у Національному університеті «Одеська юридична академія».

Д.ю.н., доцент Є.Ю. Полянський підкреслив актуальність теми, значущість проблематики для доктрини та практики, вдалу архітектуру роботи, правильне розкриття питань, вказаних у роботі, повне досягнення мети та завдань дослідження. Вказав, що дисертація О.М. Мусиченко на тему «Зрозумілість кримінального закону», подана на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» може бути рекомендована до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

К.ю.н., доцент Балабанова Д.О. відмітила ґрунтовність дослідження, відображення основних результатів дослідження у багатьох публікаціях О.М. Мусиченко, які підтверджують проведення послідовної та планомірної роботи, ґрунтовність зроблених висновків, високий науковий рівень дослідження. Тому вважає, що є всі підстави оцінити дисертацію як самостійну та завершену працю, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують важливе для сучасного кримінального права конкретне завдання та повністю відповідає вимогам, які висуваються до робіт такого виду, тому вона може бути рекомендована до захисту разовою спеціалізованою вченою радою у Національному університеті «Одеська юридична академія».

К.ю.н., Кузьмін Е.Е. надав високу оцінку дисертації, кількості та характеру досліджених у ній питань, ґрунтовності дослідження, повноти, вдалості та значущості для практики висновків, слушні пропозиції до чинного КК України. Відзначив відображення основних положень дисертації у публікаціях О.М. Мусиченко. Зазначив, що дисертація О. М. Мусиченко, подана на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», може бути рекомендована до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

Узагальнюючи результати обговорення, рекомендували дисертацію Мусиченко О.М. «Зрозумілість кримінального закону» до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

На підставі результатів обговорення присутні на засіданні вирішили запропонувати такий

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації на тему «Зрозумілість кримінального закону», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»

Робота виконана на кафедрі кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія».

Тема дисертації схвалена та затверджена на засіданні кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол №11/16 від 29 серпня 2016 року) та рішенням Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 4 від 04 листопада 2016 року).

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор Козаченко Олександр Васильович.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Основним джерелом сучасного кримінального права України є кримінальний закон, який виступає формою відображення змісту об'єктивних правових встановлень. Оскільки норми кримінального права є апріорі зрозумілими, іншими вони можуть ставати лише при їх належному викладенні в законі. Тому саме якісний закон, однією з техніко-юридичних властивостей якого є його зрозумілість, адекватно може передати об'єктивні закономірності суспільного розвитку, є гарантією правозаконності та стає ефективним механізмом реалізації кримінально-правових норм. Оскільки сучасний кримінальний закон може розглядатися як певний соціокультурний конструкт, спрямований на регулювання кримінальної активності, безсумнівно, його ефективність залежить від належного усвідомлення всіма суб'єктами дійсного змісту викладених у ньому встановлень. Зрозумілий кримінальний закон реалізує в повній мірі одне із основних завдань кримінального права – запобігання кримінальним правопорушенням (ч. 1 ст. 1 КК України). Більш того, зрозумілість закону є складовою правових засад – правової визначеності та законності, які співвідносяться з принципом верховенства права.

Кримінальне право є особливим регулятором суспільних відносин, а зрозумілість є фактором впливу на елементи цих відносин: по-перше, за умови зрозумілого кримінального закону суб'єкти права можуть регулювати власну поведінку, не порушуючи кримінально-правових заборон, адже презумпція знання закону у вигляді формули «Незнання закону не звільняє від юридичної відповідальності» (ч.2 ст. 68 Конституції України) не може зводитися лише до формального опублікування нормативно-правового акта, це і його осмислення, розуміння; по-друге, передбачуваність реакції держави на факт вчинення кримінальних правопорушень залежить від зрозумілості закону, яким визначаються форми і засоби такої реакції; по-третє, через чітке визначення прав, обов'язків, повноважень забезпечується формування змістовних характеристик кримінально-правових відносин. Крім того, зрозумілість закону є важливою передумовою правильної й обґрунтованої кваліфікації кримінальних правопорушень, яка у свою чергу виступає обов'язковим елементом належного застосування норм кримінального права.

Слід вказати на наявність у кримінально-правовій науці досить великої кількості праць, присвячених кримінальному закону як специфічному

нормативно-правовому акту, дослідженню його властивостей, у тому числі й техніко-юридичних, юридичній техніці кримінального закону, зокрема, це роботи П.П. Андрушка, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, В.М. Бурдіна, В.К. Грищука, З.А. Загиней, О.П. Гороха, Н.О. Гуторової, О.О. Дудорова, Д.О. Колодіна, О.В. Козаченка, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, М.Б. Кострової, С.Я. Лихової, Н.О. Лопашенко, П.І. Люблінського, М.І. Мельника, В.О. Меркулової, В.А. Мисливого, Н.А. Мирошніченко, А.А. Музики, В.О. Навроцького, Н.А. Орловської, О.В. Пичової, М.І. Панова, Є.Ю. Полянського, Ю.А. Пономаренка, І.О. Рощиної, Н.Л. Радаєвої, А.І. Ситнікової, О.С. Сотули, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, А.І. Трахова, В.О. Тулякова, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, П.В. Хряпінського, М.Д. Шаргородського, В.Ф. Щепелькова та інших відомих учених.

У теорії права та правовій лінгвістиці якісні властивості нормативно-правових актів, особливості мови закону досліджували такі науковці як Н.В. Артикуца, П.М. Балтанджи, І.О. Биля-Сабадаш, Т.В. Губаєва, Т.В. Кашаніна, С.П. Кравченко, М.Б. Кострова, І.І. Онищук, А.С. Піголкін, Ю.Ф. Прадід, Р.О. Стефанчук, А.С. Токарська, Л.І. Чулінда та інші.

Безумовно, праці цих учених мають надважливе значення і цінність, але зрозумілість в них згадується лише дотично – або в контексті мовних вимог, в тому числі й до мови кримінального закону, або в розрізі проблем герменевтики кримінального закону, або як елемент правової визначеності. Комплексно поняття зрозумілості як якісної властивості кримінального закону в науці досі не досліджувалось. Це обумовлює актуальність і своєчасність даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема роботи відповідає п.2.8 примірного переліку та опису предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право», затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2018 № 1477, за якими проводиться захист дисертацій, а саме – вчення про кримінальний закон: системність і якість кримінального закону, закономірності і тенденції його розвитку і удосконалення; термінологія кримінального закону; тлумачення кримінального закону.

Дисертація виконана в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія оптимізації правового впливу: юридичний та культурний вимір» на 2016–2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116ІШ 01842) на 2016–2020 роки.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз зрозумілості як якісної властивості кримінального закону та засобів її забезпечення.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

з'ясувати стан наукової розробки проблеми зрозумілості кримінального закону в доктрині;

проаналізувати можливості забезпечення зрозумілості кримінально-правових норм за нормативно-правовими актами, які діяли на території нашої держави, та визначити, яким чином формування юридичної техніки даних актів впливала на підвищення рівня їх зрозумілості;

довести вплив зрозумілості кримінального закону на його ефективність;

дослідити місце зрозумілості кримінального закону в системі інших якісних властивостей кримінального закону;

сформулювати поняття зрозумілості кримінального закону, враховуючи різні підходи до даної категорії;

проаналізувати відображення зрозумілості в міжнародних актах, національній та міжнародній судовій практиці;

визначити, які елементи законодавчої техніки є інструментом, що визначають зрозумілість кримінального закону, сформулювати принципи організації зовнішніх компонентів законодавчої техніки;

проаналізувати мовні рівні оформлення чинного КК України, зокрема, лексичні, граматичні засоби, та їх вплив на його зрозумілість;

проаналізувати структуру кримінального закону як засіб забезпечення його зрозумілості;

на основі аналізу зовнішніх компонентів законодавчої техніки кримінального закону, сформулювати правила, спрямовані на забезпечення підвищення рівня його зрозумілості.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в результаті прийняття та реалізації загальнообов'язкових приписів щодо визнання діяння кримінально протиправним і форм відповідальності осіб, які його вчинили.

Предметом дослідження є положення закону про кримінальну відповідальність, норми української мови, взаємозв'язки між ними.

Методи дослідження. Під час дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ. *Історичний метод* застосовано під час аналізу історичних джерел щодо дотримання в них зрозумілості кримінально-правових норм (підрозділ 1.2); *порівняльно-правовий* – у рамках зіставлення термінології кримінального закону й інших законів України, кримінального законодавства деяких країн (підрозділи 3.2, 3.4); *системно-структурний* – для визначення місця зрозумілості у системі загальносоціальних та спеціально-юридичних властивостей кримінального закону (підрозділ 2.1); *логіко-семантичний* – застосовувався для проведення поглибленого вивчення понятійного апарата (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3, 3.1); *логіко-юридичний* – з метою розроблення пропозицій щодо вдосконалення окремих положень КК України (підрозділи 3.2 – 3.4); *конкретно-соціологічний* – використовувався при аналізі матеріалів судової практики (підрозділи 2.2, 3.3, 3.4) та проведенні анкетування (підрозділи 2.2, 3.2, 3.4).

Емпіричну основу роботи становлять результати вивчення судових рішень з Єдиного державного реєстру судових рішень, матеріалів кримінальних проваджень; огляди судової практики Верховного Суду; рішення ЄСПЛ; результати анкетування (124 респонденти) стосовно зрозумілості кримінального закону.

Теоретичну основу дисертації становлять наукові праці із загальної теорії права, правової лінгвістики, мовознавства, філософії, психології, кримінального права та інших галузей права, кримінології, а також енциклопедичні та довідкові видання.

Нормативна основа дослідження – міжнародні нормативно-правові акти, Конституція України, кримінальне, кримінальне процесуальне законодавство, інші закони та підзаконні нормативно-правові акти України, законодавчі акти деяких зарубіжних країн.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлюється тим, що дисертація є одним з перших комплексних досліджень зрозумілості кримінального закону як його якісної властивості та засобів її забезпечення. Основні положення, що становлять новизну дослідження, полягають у тому, що:

уперше:

проаналізовано тексти нормативно-правових актів, які містили кримінально-правові норми і діяли на території сучасної України, з позицій їх мовно-стилістичних та структурних особливостей, які впливають на зрозумілість кримінального закону;

визначено поняття зрозумілості кримінального закону як якісної властивості кримінального закону, яка полягає у максимальній наближеності закладеного законодавцем змісту тексту кримінального закону, оформленого за допомогою відповідних засобів юридичної техніки, до внутрішнього інтерпретаційного тексту суб'єктів кримінально-правових відносин, а також тих суб'єктів, які є їх потенційними учасниками;

доведено, що зрозумілість кримінального закону є його спеціально-юридичною якісною властивістю, що впливає з правової визначеності, однак має прикладний характер, оскільки кримінальний закон через структурно-логічне, мовно-стилістичне оформлення набуває зазначеної властивості;

визначено принципи зовнішньої законодавчої техніки кримінального закону – основоположні засади, які обумовлюють вимоги, правила, прийоми зовнішнього оформлення законодавчої волі мовними засобами та структуризацією кримінального закону, та дотримання яких визначає якість кримінального закону, зокрема його зрозумілість, до яких належать такі: принцип адекватного вираження правового матеріалу в кримінальному законі, принцип економного використання мовних конструкцій кримінального закону, принцип доступності кримінально-правової норми;

встановлено, що засоби забезпечення зрозумілості закону виявляються на лексичному, граматичному (морфологічному та синтаксичному) мовних

рівнях, а також окремим засобом є структуризація та розміщення правового матеріалу в КК України;

досліджено текст кримінального закону на лексичному, граматичному, структурному рівнях і на основі виявлених недоліків, які впливають на зрозумілість кримінального закону, сформульовано пропозиції щодо покращення його якості;

удосконалено:

наукові погляди на поняття кримінально-правового впливу, зокрема значення первинного, інформаційно-правового, елемента механізму кримінально-правового впливу для загальної превенції;

наукове бачення категорії якості закону, на основі чого запропоновано визначення якості кримінального закону як системи притаманних йому соціальних властивостей, що відображають його соціальну адекватність, та спеціально-юридичних властивостей, які в сукупності визначають ефективність кримінально-правового впливу;

наукове уявлення про роль та місце зрозумілості в системі правових принципів, встановлено, що зрозумілість закону є елементом принципу правової визначеності, який є складовою засади верховенства права;

уявлення про роль герменевтики для визначення зрозумілості, обґрунтовано, що вона наділена своєрідним інструментарієм, оскільки прийоми, способи, правила інтерпретації тексту кримінального закону виступають індикатором його зрозумілості, а також допомагає визначити прогалини законодавця при формулюванні кримінально-правових норм, а відтак і можливості їх виправити з тим, щоб текст кримінального закону став зрозумілим суб'єктам правозастосування;

науковий підхід до систематизації компонентів законодавчої техніки кримінального закону, відповідно до якої мову та структуризацію віднесено до зовнішніх компонентів, які й визначають зрозумілість кримінального закону;

дістали подальшого розвитку:

наукові погляди на розуміння поняття кримінального закону, що містить певні характерні ознаки загального характеру, що притаманні кримінальному закону як нормативному акту: письмовий акт, який має вищу юридичну силу, приймається в установленому порядку ВРУ або референдумом, відповідає Конституції України та міжнародним актам; та ознаки специфічного характеру: є єдиним джерелом норм кримінального права, містить кримінально-правові норми, що визначають, які суспільно-небезпечні діяння є кримінально протиправними та які кримінально-правові заходи слід застосовувати до осіб, винних у їх вчиненні, а також інші кримінально-правові наслідки вчинення кримінального правопорушення;

науковий підхід до систематизації якісних властивостей кримінального закону, відповідно до якого вони поділяються на загальносоціальні та спеціально-юридичні, з яких у свою чергу виокремлюються фундаментальні (базові) властивості закону та властивості прикладного (техніко-юридичного) характеру;

наукові уявлення про категорію розуміння як складне явище, що є філософською одиницею, одним з елементів у герменевтиці, складовою психічної діяльності у психології, результатом смислового сприйняття мовного повідомлення у психолінгвістиці;

визначення та узагальнення загальних вимог до оформлення кримінального закону як виду нормативно-правового акта;

пропозиції щодо необхідності офіційного нормативного тлумачення кримінального закону, яке на сьогодні в Україні відсутнє;

пропозиції стосовно зміни початку викладу диспозицій статей Особливої частини КК України.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретична і практична значущість одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані:

у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження питань, пов'язаних із проблемами забезпечення зрозумілості кримінального закону, юридичної техніки (Акт про впровадження в науково-дослідну та освітню діяльність ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника» результатів дисертації від 17 січня 2020 р.);

у нормотворчій діяльності – для уточнення та вдосконалення окремих норм кримінального закону (Лист Голови робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України Бауліна Ю.В.);

у правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики реалізації кримінально-правових норм (Акт впровадження Головного управління Національної поліції в Полтавській області від 3 серпня 2020 року (вих. №2728 від 05.02.2020); Висновок про можливість використання в діяльності Миколаївського апеляційного суду висновків, сформульованих в дисертаційному дослідженні від 26 серпня 2020 року (вих. №6-11/39/2020);

в освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення занять із дисциплін: «Кримінальне право України», «Вчення про кримінально-правові заходи впливу», «Теоретичні та практичні проблеми кваліфікації злочинів», «Проблеми сучасного кримінального права», «Кваліфікація корупційних злочинів», «Кваліфікація злочинів у сфері економіки» (Акт про впровадження в навчальну діяльність Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» від 02.09.2020); Акт про впровадження в науково-дослідну та освітню діяльність ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника» від 17 січня 2020 р.).

Апробація результатів дослідження. Положення і висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін МІП НУ «ОЮА» та на засіданнях кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати наукового дослідження оприлюднено на 24 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, засіданнях «круглих столів», зокрема: Міжнародній науково-

практичній конференції «Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків» (м. Харків, 9-10 жовтня 2014 р.); Всеукраїнській конференції молодих учених і студентів «Аеро-2014. Повітряне і космічне право» (м. Київ, 20 листопада 2014 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука і практика: виклики часу» (м. Київ, 12 березня 2015 р.); Міжнародній науковій конференції «Новітні кримінально-правові дослідження – 2015» (м. Миколаїв, 20 квітня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса 15-16 травня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності» (м. Харків, 8-9 жовтня 2015 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи» (м. Київ, 26 лютого 2016 р.); Міжнародній науковій конференції «Новітні кримінально-правові дослідження – 2016» (м. Миколаїв, 20 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування» (м. Харків, 12-13 жовтня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми» (м. Київ, 24 лютого 2017 р.); Міжнародній науковій конференції «Новітні кримінально-правові дослідження – 2017» (м. Миколаїв, 20 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації» (м. Харків, 12-13 жовтня, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Концептуальні основи кримінальної законотворчості» (м. Одеса, 19 жовтня 2017 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна університетська правова освіта і наука» (м. Київ, 23 лютого 2018 р.); XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 20 квітня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальне право в умовах глобалізації» (м. Одеса, 25 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності» (м. Харків, 18-19 жовтня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України» (м. Харків, 17-19 жовтня 2019 р.); міжкафедральному «круглому столі» «Мова кримінального закону» (м. Миколаїв, 15 листопада 2019 р.); міжкафедральному «круглому столі» «Перспективи реформування кримінального закону» (м. Миколаїв, 20

листопада 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 31 наукова праця, із яких: 2 опубліковані в колективних монографіях, 4 – у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, 1 – у зарубіжному періодичному виданні та 24 тез доповідей – у збірниках матеріалів конференцій.

Список публікацій здобувачки за темою дисертації

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Мусиченко О.М. Зрозумілість кримінального закону як один з факторів забезпечення ефективності кримінально-правового впливу. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / за ред. проф. О.В. Козаченка, проф. Є.Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 320-344.
 2. Мусиченко О. Щодо поняття зрозумілості кримінального закону. *Юридичний вісник*. 2014. №5. С. 257-262.
 3. Мусиченко О. Зрозумілість і чіткість кримінального закону як складова частина принципу правової визначеності в практиці Європейського суду з прав людини. *Visegrad journal on human rights*. 2016. №1/2. С. 149-154.
 4. Мусиченко О.М. Оцінні поняття в контексті зрозумілості кримінального закону. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія Право. 2017. Вип. 44. Т. 2. С. 98-101.
 5. Мусиченко О.М. Досконалість засобів зовнішньої законодавчої техніки кримінального закону як інструмент його зрозумілості. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». Випуск 4. Том 2. Херсон, 2018. С. 76-80.
 6. Мусиченко О.М., Різун А.Ю. Проблеми нормативного визначення окремих видів покарань, альтернативних позбавленню волі. *Право та державне управління*: Збірник наукових праць. 2019. № 3 (36). Том 2. С. 49-55.
- ##### ***Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації***
7. Мусиченко О.М. Зрозумілість кримінального закону в фокусі міждисциплінарних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер., 910 жовтня 2014 року / редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. гол. ред.) та ін. Х.: Право, 2014. С. 459-463.
 8. Мусиченко О.М. Забезпечення зрозумілості кримінального закону вимога сьогодення (на прикладі транспортних злочинів). *Аеро 2014. Повітряне і космічне право* : [Матеріали Всеукраїнської конференції молодих учених і студентів, м. Київ, Національний авіаційний університет, 20 листопада 2014 р.] С. 227-230.
 9. Мусиченко О.М. Зрозумілість кримінального закону на лексичному рівні. *Юридична наука і практика: виклики часу*: [Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Т. II, м. Київ, Національний авіаційний університет, 12 березня 2015 р.] С. 78-81.
 10. Мусиченко О.М. Текстуальні ознаки кримінального закону. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2015 р., м. Одеса) :

у 2 т. Т.2 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література, 2015. С.210-212.

11. Мусиченко О.М. Деякі особливості синтаксису кримінального закону. *Новітні кримінально-правові дослідження 2015* : збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2015. С.186-190.

12. Мусиченко О.М. Співвідношення вимог зрозумілості, точності, лаконічності до тексту кримінального закону. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 жовт. 2015 р. / редкол.: В.Я. Тацій, (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2015. С. 466-470.

13. Мусиченко О.М. Проблеми реформування кримінального законодавства. *Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи*: [Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, національний авіаційний університет, 26 лютого 2016 р.] Том 1. Тернопіль: Вектор, 2016. С. 344-346.

14. Мусиченко О.М. Окремі аспекти якості кримінального закону. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т.2. / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література, 2016. С. 213-215.

15. Мусиченко О.М. Деякі аспекти юридичної техніки викладу кримінально-правових норм в Руській Правді. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2016* : збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 104-109.

16. Мусиченко О.М. Загальносоціальні критерії якості кримінального закону. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт. 2016 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2016. С. 504-508.

17. Мусиченко О. Термінологічна точність як один з критеріїв зрозумілості кримінального закону (на прикладі злочинів проти основ національної безпеки України). *Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми*: [Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2017 року] Том 1. Тернопіль: Вектор, 2017. С. 331-334.

18. Мусиченко О. Оцінні поняття в Кримінальному кодексі України: до постановки проблеми. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2017* : збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2017. С. 109-112.

19. Мусиченко О. Зрозумілість закону у світлі принципу правової визначеності. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видівничий дім «Гельветика», 2017. С. 136-138.

20. Мусиченко О.М. Якість Кримінального закону України в умовах глобалізації. *Концептуальні основи кримінальної законотворчості* : Матеріали

міжнародної науково-практичної конференції (19 жовтня 2017 р., м. Одеса) / відп. ред. В. О. Туляков, Є. Л. Стрельцов. - Одеса : НУ «ОЮА», 2017. С. 543-550.

21. Мусиченко О.М. Вплив гармонізації на якість кримінального закону (на прикладі криміналізаційних процесів). *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт., 2017 р. / редкол.: В.Я. Тацій, (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін.. Харків : Право, 2017. С. 509-513.

22. Мусиченко О.М. Герменевтичний підхід у дослідженні зрозумілості кримінального закону. *Сучасна університетська правова освіта і наука*: [Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет. 23 лютого 2018 р.] Том 1. Тернопіль: Вектор, 2018. С. 350-352.

23. Мусиченко О.М. Вимоги до кримінального закону в світлі практики Європейського суду з прав людини. *Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри*: XIV міжнародна науково-практична конференція «Від громадянського суспільства до правової держави»: Збірник тез доповідей. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. С. 265-268.

24. Мусиченко О.М. Зрозумілість в контексті юридичних властивостей кримінального закону. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.221-225.

25. Мусиченко О.М. Відновлення соціальної справедливості як мета кримінально-правових заходів. *Кримінальне право в умовах глобалізації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 25 травня 2018 року. Одеса: НУ «Одеська юридична академія», кафедра кримінального права, 2018. С. 142-144.

26. Мусиченко О.М. Принципи зовнішнього оформлення кримінального закону як передумова його ефективності. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18-19 жовт. 2018 р. / редкол.: В.Я. Тацій, (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 503-507.

27. Мусиченко О.М. Проблеми нормативного визначення окремих видів покарань. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17-19 жовт. 2019 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2019. С. 309-314.

28. Мусиченко О.М. Вплив граматичної організації тексту кримінального закону на його зрозумілість. *Правове життя сучасної України*: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». Одеса, 2020. Т.3. С. 169-171.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

29. Мусиченко О.М., Козаченко О.В. Культуро-антропологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні

надбання. *Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада: колективна монографія* / За заг. ред. О.А. Івакіна, І.В. Шамши, Д.В. Яковлева. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 120-135.

30. Мусиченко О. Визначальні засади оформлення кримінального закону. *Новітні кримінально-правові дослідження 2019* : альманах наукових досліджень / за ред. О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко. Миколаїв : СПД Румянцева Г. В., 2019. С. 144-151.

31. Мусиченко О.М. Різноманітні мовні засоби забезпечення зрозумілості кримінального закону. *Новітні кримінально-правові дослідження 2020* : Альманах наукових праць / за ред. професора О.В. Козаченка, О.М.Мусиченко. Миколаїв: Миколаївський інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», 2020. С. 160-166.

Характеристика особистості здобувачки. О.М. Мусиченко має вищу педагогічну та вищу юридичну освіти. У 2014 р. закінчила Національний університет «Одеська юридична академія» і здобула кваліфікацію юриста. Працює на кафедрі кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» на посаді старшого викладача. Має 5-річний досвід науково-педагогічної діяльності. З 2016 р. – аспірантка кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» заочної форми навчання. Має 31 публікацію з проблематики дисертації, а також публікації з інших питань кримінального права.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана грамотно, стиль відповідає прийнятому у науковій літературі, викладення матеріалів дослідження, наукових положень, висновків і пропозицій забезпечує легкість і доступність їх сприйняття.

Відповідність дисертації спеціальності, з якої вона подається до захисту. Робота відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), а також пп. 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167, і може бути подана до разової спеціалізованої вченої ради для її захисту.

В результаті відкритого голосування учасники міжкафедрального семінару у кількості 34 осіб подали голоси «за». Ніхто із учасників фахового семінару не проголосував «проти» рекомендації дисертаційної роботи Мусиченко О.М. до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

У результаті попередньої експертизи дисертації О.М. Мусиченко та повноти публікацій основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Мусиченко Ольги Михайлівни на тему «Зрозумілість кримінального закону».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація О.М. Мусиченко відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167.

3. Рекомендувати дисертацію Мусиченко О.М. на тему «Зрозумілість кримінального закону» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**Професор кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, доцент**

О.С. Сотула

Рецензент:

**Доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент**

Д.О. Колодін